

Branko Šömen

Mozartova oporoka

Nikar ne piši. Niti pohvalnega stavka niti panegirika, ničesar nočem slišati o sebi, ne besede ne zvoka, ne kadence ne akorda. Kar je bilo, je bilo, kar je ostalo neizgovorjeno, naj ostane zasuto z lopato pozabe. Tam, kjer sem pokopan, smo sami anonimneži, tako imenovani pauperji, reveži, med katere so dunajske oblasti sicer štele umetnike, igralce, študente, zapuščene vdove, sirote, potujoče artiste, berače, kurbe in pridigarje. Naš spomenik je skupni grob, *das Armengrab*, in samo dve znamenji govorita o tem, kje ležimo – to sta prah in pepel. Postali smo del zemlje, prhke prsti, po kateri hodijo osamljeni sprehajalci, poleti veverice in breztežni vrabci, jeseni kak pasji potepenec, decembra pada na nas sneg, na vse nas, odrinjene iz življenja, zapuščene od pogrebcev, ki so prav tako kot mi umrli z glasbo v ušesih, z odprtimi očmi, v katerih jim je smrt mahala z belo zastavo poraza in obljubljala isto usodo. V življenju, po smrti in pod zemljo smo bratje. Za nami ostanejo samo naše delo, pošteno ali nepošteno ime, za mano kup not, zvezki, albumi najrazličnejših sozvočij, s katerimi me je v rani mladosti obdaril vsemogočni Bog – jaz sem bil samo njegov zvesti zapisovalec in orglar, jaz sem ga namreč jasno slišal v tišini noči, v hrupu dneva – in razumel. Glasba je svetloba, nima natančno določenih izvirov, nima zaokroženega konca. Do nas prihaja nevsiljivo, tudi po zadnji odigrani noti še naprej zveni, odzvanja v nas. Glasba je predsoba smrti, akustični prostor izgubljenih usodnih korakov. Smrti se sicer nisem bal, trepetal sem

samo pred svojo usodo, usodo pred smrtjo in usodo po njej. Nikar se ne čudi. Eden od ljudi, ki so sentimentalno brskali po mojem v naglici preživetem življenju, ki je izzvenelo groteskno in žalostno, je zapisal, da sem ob izteku življenja zaslutil neizbežen, grozljiv konec, kar naj bi se kazalo v očitnem pomanjkanju volje do življenja. Basta! Kaj ve človek, ki ni živel v mojem stoletju, v odmevu moje galantne glasbene predigre, v mrzlih sobanah velikega Dunaja, na prekleto dolgih, vznemirljivih potovanjih, za klavirjem, izposojenim od znancev in bogatašev, v tujih posteljah, obdan s poslušalci, ki so izgovarjali besede pohvale v tujih jezikih, mi ploskali navdušeno za kompozicijski jezik kot vrhovodcu, ki hodi po tankih tonih komorne glasbe, dajali na skrivaj napitnino ali predujem in sprva, ko sem bil še čudežni otrok, tudi priznanja, notne liste, odličja, kraljevske poljube.

Ne piši o meni, ker hočem imeti svoj mir. Prekleto žal mi je, da nisem ostal samo v svetu glasbe, pri zapisovanju sonat, kantat in oper, da sem kar naprej tudi pisaril očetu, *mon très cher Père!*, svoji najdražji, najboljši sestri in prav tako najdražji, najboljši ženici, ker sem bil – sicer obkrožen z družinskimi člani in častilci – kar naprej sam, osamljen, strahotno zapuščen solo koncert. Založniški dobičkarji so objavljali moja pisma, napisana v različnih krajih Evrope, v različnih obcestnih krčmah, ob različni svečavi in oljenkah, na kolenih med vožnjo v kočiji, na biljardni mizi v različnih graščinah; ker niso poznali mojih muk in muh, čustvenih stisk in miselnih zablod, so si jih razlagali po svoje, in to najpogosteje napačno, ker niso dojeli disciplinirane oblike mojega talenta. Nihče ni, na primer, ugotovil, da sem hotel reči svoji ženi Constanzi, ko sem ji v enem od zadnjih pisem napisal takole: *Oprostite mi boš morala, ker boš dobila eno samo pismo. Razlog za to je, da moram nekega N. N. držati v zaporu; ne smem mu pustiti, da pobegne. Vsak dan ob sedmih sem že pri njem ...* Kdo naj bi bil ta skrivnostni N. N.?! Anonimni neznanec, za katerega sva vedela vsaj dva, ona in jaz?! Ne veš. Mogoče ti bom kdaj povedal, a vsekakor pozneje. Zdaj hodim vzdolž po marmornati dvorani, v sobo izgubljenih korakov, na srečanje s svojimi prijatelji, brati. Ali slišiš tri udarce, dva zaporedna, tretjega s presledkom, kot da bi kdo dajal takt za pultom, z mečem trkal na vrata, s potno palico udarjal ob tla?! Nobeno človeško oko ne more prenikniti v notranjost srca. Mi smo preprosti ljudje, brez izjem smo smrtniki, občutljivi za neiskrenost, laž in prevaro. Pred tujcem lahko dolgo skrivaš slabosti svojega telesa ali napake svojega značaja, vendar tega ne moreš prikrivati svojemu bratu. Kot svoboden človek dobrega glasu sem stopil mednje, starešina mi je odprl vrata, za vsak primer zavezal oči, da ne bi videl notranjosti hrama. Spotoma mi je rekel, šepetaje, da ne bo

izkoristil mojega zaupanja, vendar bi me rad preizkusil, kajti ni želel, da bi nepoštenjak zašel mednje in zmotil skladnost skrivnostne družbe. Ni lahko postati to, kar želiš. To so mnogi poskušali, a ker si tega niso iskreno želeli, so postali neiskreni do drugih, lažnivci pred samimi seboj. Če ti ni do prave resnice in če si ne nameravaš prizadevati za človeško popolnost, je bolje, da odideš, zapustiš nas še prej, še preden boš razočaral sebe. In ne ozri se, kajti videl boš samo svojo senco, namesto veselja in zadovoljstva boš spoznal žalost in razočaranje, namesto dobrega prijatelja samo neznosnega opominjevalca, namesto popolnosti pa grenak okus v ustih, slabo vest. Tako se je zgodilo, da sem stal v temi, zavezanih oči, brez žepne ure in nakita, siromašen, slab in slep. Takšen, kakršen sem prišel na svet, kakršen bom strohnem v zemlji. Nihče me ni vprašal za moj status, družbeni položaj in ugled: v dvorani so bili vsi enaki, tu so bile cenjene samo vrednote, ki jih je človek prinesel s sabo, priznal v urah razmišljanja in podaril samemu sebi. Ko sem odprl oči, v hramu ni bilo nikogar, ostal je samo pogled skozi okno, na urejen baročni vrt s skrbno obrezanim grmičevjem, za trenutek sem se oprijel okenske police, saj se me je pogosto lotevala vrtočlavičica, bilo mi je nerodno med plemiči, a pred leti sem prav v tej veličastni marmornati dvorani igral avstrijskim kraljevskim glavam in drugim imenitnikom in med igranjem mislil na svojo otroško razposajenost, na prvo srečanje z Marijo Antoaneto, ki me je brezskrbno prijela za roko, potegnila k oknu – da, takrat sem se prijel za okensko polico, kajti bal sem se, da me bo v svoji otroški ihtavosti porinila čez rob – in glasno rekla: Ne stoj v temi, ne vidim te! Bila je živo srebro z ljubko glavo, ki se je pozneje znašla pod giljotino, urna in ljubka, zgovorna in predrzna: Daj, da ti popravim koder, zelo eleganten si. Kako te kliče mama? Wolferl? Ah, kako dražljivo! Wolferl! Wolferl! Prvi princ glasbe, kralj klavirja, cesar orgel, veliki markiz viole ... Kaj naj ti rečem? Vse o tem so premleli moji življenjepisci, včasih so se celo po prstih približali resnici, v glavnem pa so ostali daleč od resničnih dogodkov, izza ograje spoznanja. Igral sem prevzvišeni cesarici Mariji Tereziji. Globoko se je morala skloniti, da me je lahko objela in poljubila, prej pa je stegnila proti meni obe roki, eno mi je dolgo tresla, toda vonjave oblačila, čipke naškrobljene avbe in odišavljene lasulje, puder na licih moških in žensk, vsega tega sem se prestrašil, hotel sem ji pomagati, kajti začutil sem, da težko diha, zato sem se ji pognal v naročje, da se je sesedla na prestol, gostje in dvorjani so onemeli, nato so glasno zaklicali *bravo, bravissimo*. Bil sem v središču pozornosti, vendar premlad, morda celo preotročji, da bi to srečanje, igranje pred Marijo Terezijo, igranje zanjo in za njeno naklonjenost, obrnil sebi v prid. Ne

pozabi, da sem imel takrat šele dvanajst let. Zelo zgodaj sem okusil slavo, priznanje in občudovanje. Mnogi so mislili, da sem padel z neba, da sem živi angelček, ki je tu, da ljudi razveseljuje, in le posamezniki so vedeli, da sem živel pod trdo očetovo roko, da sem moral vsak dan po štiri, pet ur vaditi, igrati, uriti prste, poslušati lastne napake. Rodil sem se z odličnim poslušom. Oče mi ga je z vajami izbrusil, pri tem pa mi je vzal, ukradel mladostne igre, radost povprečnih otrok. Moje mesto je bilo za klavirjem, nisem smel ne na skrivnostna dvorišča, ne med mestne otroke, ne tekati po livadah, loviti metulje. Sovražil sem Salzburg, ker je tam kar naprej deževalo, razpoloženje se je topilo kot sol, bolje sem se počutil na Dunaju, kajti rad sem imel vrvež, poslušalce, aplavz. Spominjam se, kako sem po premieri opere *Lažna vrtnarica* zapisal v pismu: Moja opera je včeraj, trinajstega, prišla na sceno. Bilo je tako dobro, da mami nisem bil sposoben opisati frenetičnega ploskanja. Prvič, gledališče je bilo nabito polno, tako da se mnogi niso mogli preriniti v dvorano in so morali oditi. Po vsaki ariji je bilo slišati nezaslišan aplavz in klicanje *viva maestro* ... Oh, kako sem na začetku kariere z lahkoto sofisticiral ritem, melodijo, smisel igranja. Slava je prekleto nevarna stvar, redkokdo ji je kos: pot do nje je dolga, v človekovem znoju nastaja, v njem se medu kot viljamovka, debela hruška iz samostanskega vrta, in ko se izlušči iz tebe, izbruhne, plane na površino, te lahko dvigne od tal, vrže v naročje izprijenim prekupčevalcem s srečo, kot piš te odnese in čez čas bolno trešči na tla. Zavrti ti glavo, postaneš nemočen, kot po preveč popitih kozarcih mozelčana, in še preden se strezniš, je slava že mimo. Mislim, da je treba živeti tiho in s ciljem, vendar med vsakdanjimi radostmi, z majhnimi, veselimi trenutki, mogoče celo od danes do jutri v ritmu polglasne simfonije, ki se izgublja v nas kot ozka, podeželska pot, kmečki kolnik. Svet je namreč neobvladljiv, osvajati ga je mogoče počasi, *Schritt für Schritt*, za glasbenika je to zelo preprosto, daljšo skladbo obvladaš s frazami, roman napišeš po stavkih, hišo sezidaš s polaganjem kamna na kamen. Tako nastane sonata, tako se napiše roman, tako se sezida hiša. A kako nastane človek? Ali slišiš? Nekdo trka na vrata. Trije udarci pomenijo več kot odmev v polni dvorani. Človek trka na vrata, kadar kaj išče, kadar kaj prosi ali kadar želi, da bi mu odprli. Človek išče pomoč, kajti sam je često izgubljen, prepuščen samemu sebi, želi si družbo, prijatelje. Včasih človek trka na vrata, ker želi ponuditi svoje znanje, spretnost, izkušnje. In zapomni si, vse se je začelo z grobim kamnom, Salomonovim templjem s kocko, ki je pod delavnimi rokami postala gladka, primerna, da jo zidarji vzidajo v hišo. Samo tisti človek, ki zna obdelati neobdelan kamen, pozna vrednost življenja in zadoščenja. Pri tem niso

dovolj samo pridne, mojstrske roke, v življenju so potrebni predvsem modrost, moč in lepota. Modrost srca, moč telesa in lepota duha. Ko hodiš po svetu, ko si ogleduješ cerkve, palače, mostove, se spomni, koliko mojstrov jih je zgradilo, koliko znanja je bilo potrebnega, da so se cerkveni zvoniki dvignili pod oblake, da so hiše ponudile varna bivališča, da so mostovi povezali svetove obeh strani rek, koliko znoja so preznojila telesa neznanih ustvarjalcev sveta. Bodi skromen in pomisli, ali bi kaj takega zmogel tudi sam. Poleg romanskih in gotskih cerkva poznamo tudi katedrale duha, v njih bo vedno dovolj prostora za tiho molitev, cerkveno glasbo, za plamen na sveči in prošnjo svetniku, za pokoro in klečanje po grehu, za vzvišene misli, za domišljijo. Na svetu so vedno tri stvari: rojstvo, življenje in smrt, začetek zgodbe, njen vrh in dramaturški razplet. Zato nikoli ne pozabi, kdo si, kaj bi rad postal in kako boš odšel. Najprej si človek, potem si lahko vse, kar te veseli, kar premoreš v svojem srcu, s svojimi rokami, a včasih nas okolje, vzgoja ali usoda prisilijo in zaznamujejo, da spremenimo načrtano pot, da celo zaidemo z nje, postanemo najprej domišljavci in praznoglavci, potem skromni zmikavti in zapiteži, pozneje ovaduhi in tako naprej, dokler se ne zgubimo v temnih hodnikih zavrženosti in hudobije. In tako, kot smo živeli, bomo umrli. Smrti same si ne moremo izbrati, kajti smrt je tista, ki si vedno, z mojstrsko natančnostjo izbira nas, podre nas na hrbet, ustavi srce, odstrani z obličja zemlje. Da bi pripravila prostor za nove ljudi, prav tako zaznamovane z rojstvom, življenjem in smrtjo ... Znova te opozarjam, nikar ne piši. Nedokončane stvari imajo večjo težo, včasih celo večjo skrivnost od dokončnih. Pomisli na moje življenje, na moj rekviem. Nihče ne bo nikoli izvedel, kako sem ga pisal, kot tudi ne, kako sem umiral. Sploh je v zvezi z mano ostalo toliko nepojasnjenegega, da sem podoben labirintu, v katerem se bo vsak poslušalec izgubil. Tu ne pomaga niti Ariadnina nit. Kdo sem sploh bil? Kako sem živel? To se tudi sam sprašujem in odhajam v dvorano izgubljenih korakov po odgovore. Poglej druge in videl boš, kakšen si, so mi svetovali. Povej nam, s kom se družiš, in povedali ti bomo, kdo si. Včasih sem bil v svojih pismih iskren, nisem nadzoroval čustev, užival sem v neodgovornem pisanju, vedno med potovanji, v gibanju, kot oblak: tako sem v enem pismu, naslovljenem na očeta, zapisal iz Mannheima nekaj, kar bi še enkrat podpisal. Poslušaj, kako sem začel. Samo nekaj stavkov je. Pa vendar je to moj življenjski credo: "Ne morem pisati poetično – nisem pesnik. Ne morem tako umetniško razporediti fraz, da bi dale svetlobo in sence – nisem slikar. Ne morem niti z jezikom niti s pantomimo izpovedati svojih nazorov in misli – nisem plesalec. Lahko pa s toni – glasbenik sem ..." Mnogi sodobniki

so pisali o meni laskave, pa tudi kritične zapise. Tako je na primer skladatelj Johann Adolph Hasse po moji operi *Ascanio in Alba* v Milanu leta 1771 izjavil, da bo ta deček vse pometel v pozabo. Abbe Galiani je v pismu leta 1769, ko sem imel komaj trinajst let, zapisal, da nikoli ne bom ničesar drugega kot čudež in samo čudež. Skladatelj in gledališki kritik Maks Grof je kot dunajski dopisnik časopisa *Magazin der Musik* poročal leta 1787: On je najboljši klavirist, kar sem jih slišal. Njegovi novi kvinteti, ki jih je posvetil Haydnu, so narejeni z izrednim okusom, in ta okus ali všečnost bo ostala večno ... Je dovolj? Si zadovoljen? Sam nisem, mene je to besedičenje dolgočasilo, nisem skladal, igral za kritike ali glasbene sladokusce, ustvarjal sem izključno zase. Bil je to beg pred samim seboj, beg iz sveta, v katerem se nisem znašel. Omenil sem že tri stvari, ki nas spremljajo v življenju: rojstvo, življenje, smrt. Vsaka od njih je prav tako razdeljena na tri osnovne elemente: človek se rodi kot zdrav ali bolan otrok ali pa po rojstvu, še preden je krščen, umre. V življenju se znajde v treh ustvarjalnih krogih: prvi je dom staršev, drugi je družina, ki jo ustvariš sam, in tretja je družba somišljenikov, tajna loža, prostozidarska bratovščina. V njej sem bil najsrečnejši, ne samo zato, ker so me bratje cenili, mi pomagali, ko sem bil pomoči potreben, marveč zato, ker sem v njej našel razumevajoče neznanke, ki so se spremenili v zveste prijatelje. Med njimi je bil tudi Joseph Haydn. Da, tudi smrt je razdeljena v tri kategorije: naravna smrt, nasilna smrt in samomor. Pri tem je bila glasba moj dom, zavetje pred osebnimi nesrečami, ustvarjalna delavnica, kanape za počitek, prostor za ljubimkanje in vulgarnosti. Z glasbo sem varal ves svet, tudi ženo, zaradi glasbe sem zanemarjal vzgojo otrok, zaradi glasbe sem se zadolževal, si kupoval z njo mir, si izposojal zaradi nje klavirje, menjaval stanovanja, ki niso bila akustična, in prodiral v svet tišine, se vzpenjal med pojoče angele, slišal rasti travo in praprotno seme, razumel sem govorico ptic, posebej svojega kanarčka. Bil sem čudežni otrok, ker sem vse to obvladal, ko sem bil še nedolžen, in to vse do poroke, ko mi je bilo šestindvajset let. Saj se spominjaš pisma, ki sem ga pisal očetu in v njem priznal, da "nisem imel še z nobeno žensko osebnostjo opraviti na tak način", vzrok pa je bil zelo preprost, bal sem se, da se bom okužil, če se bom vlačil okrog s cipami ... Bil sem mlad, nedolžen, vendar ne neumen. Sestavil sem si spisek desetih neumnosti. Nanje bi te rad opozoril, da ne bi še ti napisal grozljivke o meni, na deset neumnosti oziroma resnic, ki jih je čas prezrl, zgodovina zamolčala, moji življenjepisci ponaredili. Prva zmota: nisem bil Wolfgang Amadeus. V rojstno knjigo v župnišču svetega Petra v Salzburgu so me vpisali pod imenom Johannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus

Mozart. Domači so me klicali Wolferl. Ko sem bil star štirinajst let, sem si dodal še ime Amadeus, ker se mi je zdelo imenitno in skrivnostno, ker je zvenelo umetniško. To, da sem bil čudežni otrok, je druga zmotna. Res me je že pri štirih letih vleklo h klavirju, vendar me je šele moj strogi, ambiciozni oče Leopold Mozart posadil za glasbilo, tako da sem s petimi leti že napisal prvo skladbo. Od takrat sem vadil po pet ur in več na dan, od zajtrka dalje. Temu je treba dodati še potovanja in samostojne koncerte, dirigiranje in igranje dodatkov, na bis. Zmotna je tudi trditev, da sem bil ljubljeneec publike. Govorice, da so me umorili, so navadne čenče. To je že četrta zmotna. Umorilo me je obdobje, v katerem sem živel. Že od mladih nog sem bolehal, prvič sem obležal za dvanajst dni, ko mi je bilo šest let. Pri devetih letih sem med turnejo zbolel v Lillu za angino, v istem letu sem staknil trebušni tifus, pri desetih me je prvič zgrabil sklepnj revmatizem. Ko mi je bilo trinajst let, sem zbolel za črnimi kozami. Pozneje sem hudo zbolel še dvakrat, zadnjič dvajsetega novembra 1791. Takrat sem tudi začel misliti na rekviem, dokončati sem ga skušal na smrtni postelji. Zmotno je tudi pisanje, da sem imel rad Salzburg. To ni res. Ko mi je bilo petindvajset let, sem ga zapustil, saj je v njem nenehno deževalo. Šesta zmotna je trditev, da sem bil dober oče. Imel sem šest otrok, štirje so umrli. Prav je imel Aloys Greither, ki je zapisal, da smo si bili nenavadno odtujeni, čeprav sta me sinova Karl in Wolfgang po smrti zelo spoštovala. Tudi to ni res, da sem pisal poulične popevke. Ob tem bi rad dodal le to, da nisem kriv, če so napevi skladbe *Mala nočna glasba* in arije iz *Figarove svatbe* lahko šli v ušesa in so ponarodeli. Tudi to ne drži, da bi bil kar naprej revež. Res sem zapustil kup dolgov. O tem ne bi rad govoril. Najbrž sem živel preveč bahavo, prek svojih možnosti. Z denarjem nisem znal ravnati, kar naprej mi ga je primanjkovalo, najbrž tudi zato, ker sem rad dobro jedel, se okusno oblačil, mnogo potoval. In roko na srce, moja žena Constanze je bila nenehno v svetovljanskih evropskih zdraviliščih, to pa je stalo in še danes ni poceni. Ali sem res največji skladatelj ali ne, na to vprašanje ne morem odgovoriti. Muzikologi so zbrali šeststo šestindvajset skladb in jih katalogizirali, med njimi je dvajset oper in enainšestdeset simfonij. Mislim pa, da me po glasbeni izraznosti, izpovedni silovitosti prekaša le štirinajst let mlajši glasbenik Ludwig van Beethoven. Pred njim bi se vedno odkril. Zadnja, deseta zmotna je zelo banalna. Gre za nesrečne Mozartove kroglice. Nastale so skoraj sto let po moji smrti, izmislil pa si jih je sposobni salzburški slaščičar Paul Füst ... Sem kaj izpustil? Hotel sem biti jednat – to je odlika pripovedovalcev današnjega stoletja, jaz in moji vrstniki smo imeli polna prgišča časa, zato smo govorili v frazah, naša glasba je bila

polna okraskov, prav tako kot arhitektura, slikarstvo, poezija ... Tako. Končujem. Vračam se na Dunaj, v sobo, kjer skušajo moji prijatelji odigrati skeč, v katerem bi pokazali, kako sem bil smešen, ko sem umiral. Igro je pripravil Schikaneder, ob moji postelji so stali "zdravnik" ali ranocelnik Gerl, gospodična Gottlieb, žena Constanze, jaz pa sem se vzpenjal po postelji, dirigiral *Rekviem* in se bojeval s preveliko količino živega srebra in antimona v sebi, se upiral pljučnici – zaradi te sem bledele – in se onesveščal zaradi ledvičnih napadov. A tega nihče ni vedel, tega nihče ni znal ozdraviti, in tako sem z roko zamahnil v prazno, vsem znancem v slovo, vsem ljubiteljem moje glasbe v poslednji pozdrav ... *Mon cher Frère, adieu*. Ah, muči te tisti N. N. Izpusti ga iz pripovedi, naj ostane neodkrita skrivnost tudi za druge, kajti skrivnost je senca, ki spremlja človeka, in jaz bi hotel ostati še naprej človek s senco, človek v senci. To je moja oporoka.